

Kommunal- og
moderniseringsdepartementet

Handlingsplan

Handlingsplan mot antisemittisme 2021–2023 – en videreføring

Kommunal- og
moderniseringsdepartementet

Handlingsplan

Handlingsplan mot antisemittisme 2021–2023 – en videreføring

Davidstjernen i toppen av synagogen i Halle, Tyskland. I 2019 var det et angrep med dødelig utfall i byen, i tilknytning til markeringen av den jødiske høytiden Jom Kippur.

FOTO: RONNY HARTMANN / AFP

Innhold

Forord	6
Oversikt over tiltak	8
1. Den aktuelle situasjonen	10
2. Hva er antisemittisme?	12
3. Den jødiske minoriteten i Norge	15
Antisemittisme i Norge 1814–1945.....	16
4. Forebygge antisemittisme gjennom innsats i skolen	18
5. Støtte initiativ som formidler mangfoldet i jødisk liv og historie i Norge	22
6. Antisemittisk hatkriminalitet	26
7. Følge med på holdninger i befolkningen	28
8. Få mer kunnskap om antisemittisme gjennom forskning	30
9. Nødvendige sikkerhetstiltak rundt jødiske institusjoner	31
10. Innsats mot antisemittisme utenfor Norge.....	32
11. Evaluere innsatsen mot antisemittisme	35
Oversikt over andre relevante handlingsplaner og strategier.....	36
Litteraturliste	37

Forord

Regjeringen viderefører med dette *Handlingsplan mot antisemittisme (2016–2020)* fram til og med 2023. Selv om vi har satt antisemittisme på den offentlige dagorden og har oppnådd mye i handlingsplanperioden som har vært, er antisemittisme fremdeles et problem i samfunnet vårt, som vi fortsatt må ha en aktiv innsats for å motvirke.

Regjeringen har en bred innsats mot rasisme, diskriminering på grunn av tro eller livssyn og fordommer basert på etnisitet. I 2019 la vi fram *Handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion (2020–2023)*.

I 2020 la vi fram en revidert *Handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme* og en ny *Handlingsplan mot diskriminering av og hat mot muslimer (2020–2023)*. Disse planene henger sammen og tiltakene må ses i sammenheng. Spesielt er flere av tiltakene i *Handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion (2020–2023)* viktige også for å motvirke antisemittisme. Regjeringen har styrket den interne koordineringen av innsatsen mot ekstremisme, rasisme og hatefulle ytringer. Dette vil bidra til å se innsatsene i sammenheng.

Antisemittisme er et komplekst fenomen og innholdet i definisjonen diskuteres både i akademiske og politiske miljøer. Regjeringen legger til grunn samme forståelse av antisemittisme som før, men har tatt inn nye elementer i handlingsplanen som følge av utviklingen og diskusjonene de siste årene. Når det gjelder holdninger til jøder i den norske befolkningen kan det se ut til at utviklingen de siste årene går i positiv retning. For eksempel viser undersøkelser at utpregede negative fordommer mot jøder har gått ned mellom 2012 og 2017. Regjeringen har nå bestilt en ny undersøkelse av holdninger i befolkningen, som vil foreligge i 2022. Først da vil vi se om denne utviklingen fortsetter.

Med handlingsplanen fra 2016 har regjeringen støttet en rekke tiltak på ulike områder for å motvirke antisemittisme i Norge. I forrige handlingsplan var det til sammen elleve målrettede tiltak og alle er iverksatt og avsluttede eller pågående. Vi

viderefører mange av de gode tiltakene i forrige plan, og omtaler også nye tiltak som har kommet til underveis. Denne videreførte planen inneholder tolv tiltak.

Skolen er en svært viktig forebyggingsarena fordi tiltak i skolen når mange. Med denne planen ønsker vi å fortsette arbeidet med å bidra til økt refleksjon og kompetanse blant lærerstudenter og lærere om gruppefiendtlige fordommer. Det vil gjøre skolene bedre i stand til å jobbe systematisk mot antisemittisme, rasisme og udemokratiske holdninger.

Jødiske veivisere ble etablert som et pilotprosjekt i 2015 i regi av Det Mosaiske Trossamfund i Oslo (DMT). Tiltaket går ut på at unge jøder formidler kunnskap om hvordan det er å vokse opp som jøde og minoritet i Norge. Målgruppen er elever i videregående skole. Regjeringen vil fortsatt støtte Jødiske veivisere og andre informasjonstiltak i regi av DMT, herunder internettsiden www.jodedommen.no. Det jødiske miljøet i Norge er en ressurs i innsatsen mot antisemittisme. Det er samtidig viktig for regjeringen å understreke at det er storsamfunnets ansvar å motarbeide antisemittisme.

Videre støtter regjeringen tiltak for å gjøre jødisk historie og kultur bedre kjent i Norge. Kultur- og formidlingsaktiviteter øker kunnskapen hos oss alle og kan bidra til å bryte ned fordommer.

Registrering av antisemittisme som motiv for hatkriminalitet er kommet på plass i alle politidistrikter siden forrige plan. Slik registrering gir oss bedre oversikt over antall anmeldelser av antisemittisk hatkriminalitet. Det bidrar til bedre identifisering av slik alvorlig kriminalitet og at påfølgende etterforskning gis riktig prioritet. Registreringen bidrar også til at Norge får statistikk som kan sammenliknes med statistikk fra andre land. Nå etableres også et nasjonalt kompetansemiljø innen hatkriminalitet som skal være til støtte for alle politidistrikter.

Forskning om antisemittisme og jødisk liv i Norge i dag, og om gruppebaserte fordommer i skolen,

startet i forrige handlingsplanperiode og sluttføres i 2022. Det vil gi oss ny og viktig kunnskap.

Internett er en arena hvor mange både uttrykker og opplever antisemittisme, rasisme, hets og fordommer. I denne planen presenterer vi et nytt prøveprosjekt som går ut på å følge med på (monitorere) antisemittisme på internett.

Regjeringen viderefører også sitt betydelige internasjonale engasjement mot antisemittisme og sin innsats for å ivareta jødisk kulturarv i Europa.

I løpet av forrige handlingsplanperiode har det i tillegg til de elleve tiltakene i planen blitt opprettet et eget professorat i antisemittisme og gruppebaserte fordommer i skolen ved MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn. Det er også etablert tilskudd til skoleturer for ungdom som planlegger å besøke konsentrasjonsleirer og minnesteder fra andre verdenskrig. Regjeringen ga i 2018 midler til utvidelse av Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter i Oslo. Senteret har en stor og mangfoldig faglig virksomhet, og med nytt bygg får senteret bedre kapasitet til undervisning og utstillingsvirksomhet.

Hatefulle og diskriminerende ytringer er en stadig større bekymring. Ytringsfrihet er både en

individuell menneskerettighet og en forutsetning for et fungerende demokrati. Også ytringer som er vernet av ytringsfriheten, men som like fullt er problematiske for de som berøres, kan føre til at mange avstår fra å gi uttrykk for sine meninger offentlig. I mars 2020 satte regjeringen ned en ytringsfrihetskommisjon som skal se på ytringsfrihetens stilling i Norge, blant annet i lys av digitaliseringen de siste tiårene. Kommisjonen skal etter planen ferdigstille sitt arbeid i mars 2022.

Det er fortsatt regjeringens mål at tiltakene i handlingsplanen samlet skal bidra til å redusere antisemittisme her i landet. Norge er et mangfoldig samfunn og regjeringen vil verne om mangfoldet. Det er både et samfunnsproblem og et demokratisk problem når gruppefiendtlige holdninger får etablere seg i befolkningen. Med videreføringen av handlingsplanen mot antisemittisme, fortsetter regjeringen innsatsen med å motvirke og forebygge antisemittisme.

Vi vil rette en stor takk til alle som har bidratt med innspill. En spesiell takk til ansatte ved Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter og ved de jødiske museene i Oslo og i Trondheim. Ikke minst vil vi takke representanter fra det jødiske miljøet her i Norge, som har gitt gode innspill underveis i prosessen.

Linda Cathrine Hofstad Helleland
DISTRIKTS- OG DIGITALISERINGSMINISTER

Monica Mæland
JUSTIS- OG BEREDSKAPSMINISTER

Kjell Ingolf Ropstad
BARNE- OG FAMILIEMINISTER

Abid Q. Raja
KULTUR- OG LIKESTILLINGSMINISTER

Guri Melby
KUNNSKAPSMINISTER

Ine Eriksen Søreide
UTENRIKSMINISTER

Oversikt over tiltak

Nr.	Tiltak	Ansvarlige departementer
1	Videreutvikle skoleprosjektet Demokratisk beredskap mot rasisme og antisemittisme (Dembra)	Kunnskapsdepartementet
2	Tilskudd til skoleturer for ungdom	Kunnskapsdepartementet
3	Tilskudd til kurs for lærere	Kunnskapsdepartementet
4	Videreføre støtten til Det Mosaiske Trossamfunds informasjonstiltak, inkludert Jødiske veivisere	Kommunal- og moderniseringsdepartementet
5	Opprettholde støtten til de jødiske museene i Oslo og Trondheim og til Jødisk kulturfestival i Trondheim	Kulturdepartementet
6	Etablere et nasjonalt kompetansemiljø innen hatkriminalitet som skal være til støtte for alle politidistrikter	Justis- og beredskapsdepartementet

Nr.	Tiltak	Ansvarlige departementer
7	Gjennomføre holdningsundersøkelser hvert femte år	Kulturdepartementet mfl.
8	Følge med på antisemittisme på internett	Kommunal- og moderniseringsdepartementet
9	Slutføre forskningsprogrammet om antisemittisme og jødisk liv i Norge i dag	Kommunal- og moderniseringsdepartementet
10	Slutføre doktorgrads-/postdoktorstillinger til forskning om forebygging av gruppebaserte fordommer i skolen	Kunnskapsdepartementet og Kommunal- og moderniseringsdepartementet
11	Fortsette Norges internasjonale engasjement mot antisemittisme og for å ivareta jødisk kulturarv i Europa	Utenriksdepartementet
12	Evaluere den samlede innsatsen mot antisemittisme	Kommunal- og moderniseringsdepartementet

1 Den aktuelle situasjonen

Det har vært flere voldelige handlinger rettet mot jøder og jødiske mål i Europa det siste tiåret. I Frankrike har det vært angrep rettet mot jøder hvor liv har gått tapt, og franske jøder har flyttet fra landet på grunn av utrygghet, trusler og angrep. Det ble kastet brannbomber mot synagogen i Gøteborg i 2017. Den jødiske forsamlingen i Umeå stengte sine lokaler samme år, etter gjentakende trusler. I 2019 var det et angrep med dødelig utfall i den tyske byen Halle i tilknytning til markeringen av den jødiske høytiden Jom Kippur.

I Norge har jødiske gravsteder og snublesteiner¹ blitt utsatt for hærverk. Nynazister aksjonerte utenfor synagogen i Oslo da jødene skulle starte markeringen av Jom Kippur i september 2020. I 2006 ble synagogen i Oslo beskyttet med automatvåpen og samme år ble det kastet en brannbombe mot synagogen i Trondheim.

De ansvarlige for flere av disse handlingene har eksplisitt uttrykt at de ønsket å ramme jøder. I enkelte tilfeller er slike handlinger begrunnet i konflikten mellom Israel og Palestina og i å framstille jøder i Europa som ansvarlige for Israels politikk.

Både i Norge og i andre europeiske land har det i flere år vært nødvendig å sette inn ekstra sikkerhetstiltak rundt synagoger og jødiske institusjoner. Trusselen fra høyreekstreme i Norge utviklet seg i negativ retning i 2019. Antall personer som uttrykker støtte til høyreekstreme terroraksjoner, har økt. Ved inngangen til 2020 vurderte Politiets sikkerhetstjeneste (PST) det som mulig at personer i ekstreme islamistiske

eller høyreekstreme miljøer ville forsøke å utføre et terrorangrep mot Norge det kommende året. I oktober 2020 vurderte PST terrortrusselen fra ekstrem islamisme som skjerpet. Antisemittisme og fiendebilder av jøder inngår i ideologiene som ligger til grunn for begge disse miljøene.

Antisemittisme kommer også til uttrykk i ulike fora på internett og i sosiale medier. Den kan både være direkte og åpenlys, eller mer skjult eller kodet. Undersøkelser viser at antisemittisme finnes i mange ulike miljøer, ikke bare i miljøene som er mest åpenbart antisemittiske. Antisemittisme kan blant annet uttrykkes som Israel-relatert kritikk, holocaust-skepsis og anti-globaliseringsholdninger. Et eksempel på en ny konspirasjonsteori er knyttet til opprinnelsen og utbredelsen av koronaviruset, som blant annet går ut på at jødene står bak. I 2019 registrerte politiet 19 tilfeller av antisemittisme som motiv for hatkriminalitet i Norge.

Det norske samfunnet har også motstandskraft når både antisemittisme og andre former for rasisme og diskriminering kommer til uttrykk. Norge er et av landene i Europa der befolkningen har mest positive holdninger til religiøse minoriteter. Antisemittiske ytringer som fremmes i leserbrev, kronikker og debattinnlegg i norske medier, blir sjelden stående uimotsagt.² Antisemittisme har også vært gjenstand for betydelig offentlig debatt de siste årene. Eksempler er debatten i kjølvannet av Marte Michelets bok *Hva visste hjemmefronten?* fra 2018 og debatten rundt ord- og billedbruk i en Satiriks-sketsj på NRK

¹ Snublesteiner er minnesmerker (små messingplaketter) for ofre for holocaust som legges ned i gata utenfor husene der ofrene bodde. Slike minnesmerker finnes i mange land og er laget av den tyske kunstneren Günter Demning.

² *Medieanalyse av antisemittisme i dag. Rapport på oppdrag for Kommunal- og moderniseringsdepartementet, Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter*, 2016.

Øverst: Antisemittisk grafitti i Madrid, Spania.
FOTO: YONDERBOY, CC BY-SA 3.0, VIA WIKIMEDIA COMMONS

Nederst: Snublesteiner utsatt for hærverk i Oslo.
FOTO: BIRGITTE LERHEIM

i 2019. Da Studentersamfundet i Trondheim i 2017 arrangerte fest med nazisme som tema, og bartendere og vakter kledde seg ut med SS-uniformer, var det mange som tok avstand. Det er også engasjerte motytringer mot antisemittisme på internett og i sosiale medier, for eksempel på Twitter.

Ifølge en studie gjennomført av European Agency for Fundamental Rights (FRA) i 2018, har 28 prosent av europeiske jøder opplevd trakassering i løpet av det siste året. Det går fram at i Norge skjuler to av tre jøder sin religionstilhørighet i offentligheten for å unngå negative reaksjoner.³

Det foreligger fortsatt forholdsvis lite forskning om antisemittisme og jødernes situasjon i Norge i dag, men vi vet likevel at hets mot jøder forekommer. «Jøde» brukes som skjellsord og de få jødiske elevene i norsk skole er ofte utsatte. Vi vet at norske jøders egne erfaringer er at antisemittismen øker i samfunnet, på tross av at andelen av befolkningen som har utpregede negative fordommer mot jøder går ned. Forklaringene kan være flere. Forskningen om antisemittisme og om jødisk liv i Norge, som startet i 2017 i tilknytning til forrige handlingsplan, slutføres i 2021–2022, og vil kunne gi mer systematisk dokumentasjon (se kapittel 9 i denne planen).

³ *Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2017*. Befolkningsundersøkelse og minoritetsstudie, Christhard Hoffman og Vibeke Moe (red.), Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2017.

2 Hva er antisemittisme?

Antisemittisme brukes om fiendtlige holdninger og handlinger rettet mot jøder eller det som oppfattes som jødisk, basert på bestemte forestillinger om jøder. Antisemittisme kan opptre som alt fra fordommer til rotfestet hat, forfølgelse og folkemord. Antisemittismen kan være like sterk i land og områder hvor det bor få eller ingen jøder, som i områder som har hatt jødisk befolkning i lang tid.

Det er vanlig å skille mellom antisemittisme som kommer til uttrykk som *holdninger* hos individer, og antisemittisme som gir seg utslag i *handlinger*. Dette skillet er viktig fordi holdninger til jøder kan bedre seg i en befolkning samtidig som antall angrep på jødiske mål øker, for eksempel fordi radikale krefter blir mer voldelige.

Klassiske antisemittiske forestillinger inkluderer ideer om jøden som fremmed, politisk og økonomisk mektig og uten lojalitet til nasjonalstaten. Konspirasjonsforestillinger om jøder hevder at de representerer en skjult og farlig makt i verden som kontrollerer mediene, bankvesenet og politikken.

Holocaust og antisemittisme

Å hevde at holocaust er overdrevet eller ikke fant sted, såkalt holocaustfornektelse, har vært et sentralt element i antisemittismen etter 2. verdenskrig. Den israelsk-palestinske konflikten gir en nyere referanseramme for folks forestillinger om jøder. Undersøkelser viser at både klassiske og nyere former for antisemittisme finnes i den norske befolkningen i dag.

Antisemittisme forekommer som nevnt i ulike miljøer. Forskning viser at antisemittiske ytringer

og handlinger ofte kan spores til både ytre høyre og ytre venstre i det norske politiske landskapet, til muslimske miljøer, til kristne (anti-judaistiske) miljøer og til alternativ-miljøene.⁴ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret) finner at antisemittiske holdninger også eksisterer hos personer som ikke tilhører noen av disse miljøene. HL-senterets forskning viser videre at stereotypiske forestillinger om jødisk makt og innflytelse er mer utbredt blant muslimer enn blant ikke-muslimer. Ifølge HL-senteret er også antisemittiske holdninger mer vanlig hos menn og eldre enn hos kvinner og blant yngre.⁵

Israelkritikk og antisemittisme

Kritikk av Israel og israelske myndigheter kan være kraftig, ensidig og ubalansert uten å være antisemittisk. Samtidig er det eksempler på at det som oppfattes som negative handlinger utført av staten Israel, beskrives som resultat av iboende, negative karaktertrekk hos jøder, noe som kan være antisemittisk. Det hender med andre ord at Israelkritikk inkluderer antisemittiske forestillinger, og at ytringer med antisemittisk innhold fremmes i enkelte sammenhenger kamuflert som «antisjonisme»⁶. Jøder i Norge har også opplevd å bli stilt til ansvar for staten Israels politikk. Undersøkelser de siste årene har vist at norske jøders erfaringer med antisemittisme i stor grad

⁴ Se *Antisemittisme på nett og i sosiale medier i Norge: Kjennetegn, avsendere og motvirkning*, Institutt for samfunnsforskning, 2019, for en oppsummering.

⁵ *Holdninger til muslimer og jøder i Norge: Befolkningsundersøkelse og minoritetsstudie*, Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2017.

⁶ Sionisme kan forstås som jødisk nasjonalisme. For mer om begrepet, se Banik, 2011.

kan knyttes til den israelsk-palestinske konflikten, og flere norske jøder opplever at de holdes personlig ansvarlig for Israels politikk.⁷

Arbeidet med en enhetlig definisjon

Antisemittismen er kompleks, og det er derfor vanskelig å gi en enkel definisjon av hva antisemittisme faktisk er. Det er pågående diskusjoner i både akademiske og politiske miljøer om hva som skal inngå i definisjonen.

Sammen med 34 andre land, er Norge medlem av det internasjonale nettverket International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA). IHRA skriver sin historie tilbake til Stockholmserklæringen fra 2000, som understreker det internasjonale samfunnets plikt til å bekjempe folkemord, etnisk rensing, rasisme, antisemittisme og fremmedfrykt (se også omtale av IHRA i kapittel 5 og 11 i denne planen). IHRA har utarbeidet en arbeidsdefinisjon som ikke er juridisk bindende, og som har en rekke illustrerende eksempler på hvordan antisemittisme kan arte seg. Definisjonen ble vedtatt ved konsensus på plenums møtet i IHRA i 2016:

Antisemittisme er en bestemt oppfatning av jøder og kan komme til uttrykk som hat mot jøder. Språklige og fysiske former for antisemittisme rettes mot jødiske og ikke-jødiske enkeltpersoner og/eller deres eiendom, og mot jødiske institusjoner og religiøse samlingssteder.

IHRAs arbeidsdefinisjon er supplert med eksempler som kan være nyttige som illustrasjoner for å skape bevissthet om hvorvidt utrykte holdninger eller handlinger er å anse som antisemittiske. Blant eksemplene finner vi benektelse av holocaust og det å holde jødene kollektivt ansvarlig for handlinger utført av enkeltpersoner. Flere av eksemplene som følger IHRAs definisjon kan oppfattes som om de handler om ulike former for Israelkritikk. IHRA

understreker samtidig at kritikk av Israel, innenfor samme rammer som kritikk av andre stater, ikke kan betraktes som antisemittisme. Listen med eksempler er ikke å anse som uttømmende og er blant annet blitt kritisert for ikke å rette søkelys mot konspirasjonsteorier, som er sentrale elementer i antisemittiske forestillinger.

Det er ikke alltid åpenbart om et utsagn eller en handling er antisemittisk eller ikke. Vurderingen av om en holdning eller handling er antisemittisk er ofte kontekstavhengig, og vil måtte vurderes fra sak til sak. Da er det viktig å kjenne til antisemittisme som fenomen, antisemittiske konspirasjoner og antisemittismens historie.

Den norske befolknings holdning til jøder

HL-senteret undersøkte den norske befolkningens holdninger til jøder i 2012 og i 2017. Undersøkelsene viser en tydelig nedgang når det gjelder negative holdninger til jøder i befolkningen. Samlet sett har andelen med utpregede fordommer mot jøder gått ned fra 12,1 til 8,3 prosent. Andelen som overhodet ikke støtter negative påstander om jøder, har økt fra 55 til 69 prosent. Dette positive funnet gjenspeiles som nevnt ikke i norske jøders egne vurderinger av dagens situasjon. De jødene som svarte på HL-senterets undersøkelse, og representanter fra de to jødiske trossamfunnene, opplever at antisemittismen i samfunnet øker.

⁷ Det som er jødisk. Identiteter, historiebevissthet og erfaringer med antisemittisme. En kvalitativ intervjustudie blant jøder i Norge, Cora Alexa Døving og Vibeke Moe, Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2014.

Øverst: Fra Tjuvstart!. Shabbatkveld på Jødisk kulturfestival i Trondheim i 2019.
FOTO: YOSHI 2604

Nederst til venstre: Siddur. Jødisk bønnebok.
FOTO: KONSIS GRAFISK

Nederst til høyre: Kippa. Jødisk hodeplagg.
FOTO: YOSSEF ZILBERMAN/ ALAMY STOCK PHOTO

3 Den jødiske minoriteten i Norge

Jødene er både en religiøs, kulturell og nasjonal minoritet i Norge. Som nasjonal minoritet er jødene, i likhet med kvener/norskfinner, romer, skogfinner og romanifolk/tatere, omfattet av *Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter*. Politikken overfor nasjonale minoriteter bygger på prinsippet om likeverd og ikke-diskriminering. Den norske jødiske minoriteten består av rundt 1500 personer. Til sammenlikning er det rundt 18 000 jøder i Sverige og 6000 jøder i Danmark.

Jødernes historie i Norge begynner i 1851 med opphevelsen av grunnlovsparagrafen som forbød jøder å komme til landet. Innvandringen fra Øst-Europa, primært fra Tsar-Russland på 1800-tallet, førte til at det ble dannet et jødisk miljø i Oslo og i Trondheim.⁸

I 1940 bodde det om lag 2100 jøder i Norge. Holocaust rammet den jødiske minoriteten hardt. Nesten en tredjedel av jødene i Norge ble brutalt drept.

Den norske jødiske minoriteten i dag er sammensatt, både med tanke på etnisk bakgrunn, grad av religiøsitet og forholdet til tradisjoner. Mange jøder i Norge knytter den jødiske identiteten sin like mye til kultur, tradisjon og historie, som til religion.

Jødene har to menigheter, en i Trondheim og en i Oslo, og det er en synagoge i hver av byene. Begge menighetene søker og mottar årlig støtte over tilskuddsordningen for tros- og livssynssamfunn jf. Prop. 130 L (2018–2019) *Lov om tros- og*

livssynssamfunn. De to trossamfunnene hadde i 2019 til sammen 830 registrerte medlemmer. Det finnes i tillegg en liten ortodoks jødisk gruppe i Oslo som ikke er registrert som trossamfunn.

Menighetene favner både de praktiserende jødene og de mer sekulære. Det er også norske jøder som ikke er medlem i noen av trossamfunnene. En viktig aktivitet i trossamfunnene er å gi barn og ungdom opplæring i jødedommen og jødisk kultur. Det Mosaiske Trossamfund i Oslo driver også en barnehage og en aldersinstitusjon. At minoriteten både er liten og sammensatt, kan i flere sammenhenger gi særskilte utfordringer. For eksempel kan det være en utfordring å ivareta tradisjoner og høytider, og eventuelt å overholde religiøse regler.

Jødene har stort sett holdt en relativt lav profil i det norske samfunnet når det gjelder å utøve sin religion og ivareta sine tradisjoner. I dag er Norge et religiøst, kulturelt og etnisk mangfoldig samfunn, og også jødene og jødisk kultur har blitt mer synlig. Både de jødiske trossamfunnene, de jødiske museene i Oslo og Trondheim og enkeltpersoner i den jødiske minoriteten har bidratt til dette.

⁸ Se Mendelssohn, 2019.

Antisemittisme i Norge 1814–1945

Antisemittisme har dype historiske røtter i Europa. Norge har generelt hatt mindre politisk eller institusjonalisert antisemittisme enn mange andre europeiske land. Det har blant annet ikke vært voldelige forfølgelser av jøder i Norge før etter okkupasjonen i 1940, slik som det var i Øst-Europa, og det ble heller ikke dannet store antisemittiske partier.

Likevel viser historien at antisemittismen har vært tilstede også her. Et uttrykk for dette er paragraf 2 i Grunnloven av 1814, som forbød jøder og jesuitter adgang til riket. Forbudet skiller seg ut i vesteuropeisk sammenheng. For eksempel fikk jødene i samme periode statsborgerlige rettigheter i Danmark. Paragraf 2 ble begrunnet i antisemittiske forestillinger om jøder, og forestillinger om at jøden ikke ville være lojal til den norske staten. Forbudet mot jødisk innvandring til Norge ble opphevet i 1851. I debattene om opphevelse av Grunnloven paragraf 2, kom blant annet forestillinger om at jøder representerte en trussel til uttrykk.

Mot slutten av 1800-tallet fremmet konservative kirkelige miljøer negative forestillinger om jøder. Blant annet ble jødene beskyldt for antikristelige strømninger og holdt ansvarlige for at religionens stilling i det norske samfunnet ble svekket.

I mellomkrigstidens Norge er det mange eksempler på antisemittisme, blant annet i pressen og populærlitteraturen. Det fantes konspirasjonsteorier om at den russiske revolusjonen var et resultat av jødisk sammensvergelse, og i satire- og vittighetspressen ble jødene koplet til den internasjonale kapitalismen og generell umoral. Spørsmålet om forbud mot «schächtning» – jødernes

rituelle slaktemåte av dyr – bidro til å aktivere antisemittismen i Norge på slutten av 1920-tallet. I 1929 vedtok Stortinget med 88 mot 21 stemmer, altså et overveiende flertall, en lov mot schächtning. Debattene om forbud var harde og antisemittiske, og fremmedfiendtlige påstander kom fram både i pressen og blant stortingsrepresentanter. Jødene ble framstilt som barbarer.

På 1930-tallet flyktet mange jøder fra Tyskland og noen få kom til Norge. Innenfor embetsverket ble det uttrykt bekymring for at Norge sto overfor en invasjon av jøder, og både i den konservative pressen og i bondepressen ble den antisemittiske politikken i Tyskland møtt med forståelse.

Nasjonal samling ble stiftet i 1933. Da Norge ble invadert 9. april 1940 var forestillingen om at det fantes en verdensomspennende jødisk sammensvergelse et helt sentralt element i partiets propaganda.

Under andre verdenskrig ble 773 jøder deportert fra Norge til nazistenes masseutryddelsesleirer. Bare 35 av de som ble deportert overlevde. Som et ledd i nazistenes folkemord ble nesten en tredjedel av den jødiske befolkningen i Norge brutalt drept – fordi de var jøder.⁹

---

⁹ Teksten i dette kapitlet bygger på fordypningsteksten «Antisemittisme i Norge 1814–1945» fra nettressursen *Antisemittisme før og nå*. Nettressursen er utviklet av Jødisk museum i Oslo til bruk i undervisning på ungdomstrinnet og i videregående skole.

PALESTINA
KALLER
JØDER TÅLES
IKKE I NORGE

Øverst: Hærverk mot jødisk butikk i Oslo under andre verdenskrig.
FOTO: NTB

Nederst til venstre: Avisa Hirdmannen fra 28. november 1942.
FOTO: SCANNET FRA MICROFILM PÅ NASJONALBIBLIOTEKET

Nederst til høyre: Fangedrakt. Fra den permanente utstillingen på Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret).
FOTO: SIMON SKREDDERNE/ HL-SENTERET

4 Forebygge antisemittisme gjennom innsats i skolen

I både barnehageloven og opplæringsloven framgår det tydelig at det er nulltoleranse mot krenkelser som mobbing, vold, diskriminering og trakassering.

Barnehagen og skolen skal være trygge arenaer for lek og læring, der alle skal oppleve å bli inkludert. Alle skal behandles likeverdig og ingen skal utsettes for diskriminering. Rammeplanen for barnehagen slår fast at barnehagen skal fremme respekt for menneskeverdet ved å synliggjøre, verdsette og fremme mangfold og gjensidig respekt. Den sier videre at barnehagen skal fremme barnas nysgjerrighet og undring over likheter og forskjeller. Den skal bidra til at alle barn føler seg sett og anerkjent for den de er, og synliggjøre den enkeltes plass og verdi i fellesskapet. Personalet skal forebygge, stoppe og følge opp diskriminering, utestenging, mobbing, krenkelser og uheldige samspillsmønstre.

Skolen skal være et inkluderende fellesskap som fremmer helse, trivsel og læring for alle. Den overordnede delen av læreplanverket fastslår at skolen skal fremme demokratiske verdier og holdninger. Skolen skal bidra til at hver elev kan ivareta og utvikle sin identitet i et inkluderende og mangfoldig fellesskap. Den skal fremme holdninger som en motvekt mot fordommer og diskriminering. Skolen skal også skape respekt for at mennesker er forskjellige, og elevene skal lære å løse konflikter på en fredelig måte. Siden skolen både har et dannelsesoppdrag og et utdanningsoppdrag, vil sosial læring og faglig læring henge tett sammen. Skolen skal derfor støtte og bidra til elevenes sosiale læring og utvikling gjennom arbeid med fagene og i

skolehverdagen ellers. Dette betyr at elevene skal lære om likestilling, demokrati, menneskeverd og arbeid mot rasisme og for inkludering i fagene og samtidig erfare dette i skolens praksis.

Innsatsen mot antisemittisme i skolen inngår i det helhetlige arbeidet for å sikre barn og ungdom et godt læringsmiljø. Det kan være en utfordring at lærere ikke gjenkjenner antisemittiske ytringer eller handlinger, eller at de av ulike årsaker ikke tar slike hendelser tilstrekkelig på alvor. Det har derfor vært satt i gang ulike tiltak for å øke kompetansen blant lærere og elever om antisemittisme, holocaust, jødedom og jødisk kultur

Dembra

Demokratisk beredskap mot rasisme, antisemittisme og udemokratiske holdninger (Dembra) er et tilbud om kompetanseutvikling til skoler som ønsker å arbeide systematisk med kritisk tenkning, demokratisk danning og inkludering, eller som opplever at skolen har utfordringer knyttet til gruppefiendtlighet og fordommer. Dembra tilbys barne- og ungdomstrinnet og videregående skole. I 2018 startet Dembra for lærerutdanning et samarbeid mellom seks lærerutdanningsinstitusjoner for å utvikle læringsressurser rettet mot lærerutdanningene og lærere i skolen. Ytterligere fem lærerutdanningsinstitusjoner deltar i 2020/2021.

Siden oppstart i 2013 har 93 skoler deltatt i Dembra, med deltakelse fra om lag 2800 lærere

Norske elever på omvisning
i Auschwitz-Birkenau.
FOTO: AKTIVE FREDSEISER

på kursene som inngår i løpet. Fra 2021 vil mellom 30 og 45 skoler kunne delta i Dembra årlig. Dette innebærer kurs og oppfølging av mellom 800 og 1500 lærere per år. Målgruppene er lærere, skoleledere, de som utdanner lærere og lærerstudenter.

Dembra ledes av Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret) og tilbys av freds- og menneskerettighetssentre til skoler rundt om i landet. HL-senteret tilbyr også nettbaserte Dembra-ressurser til alle landets skoler.

Dembra gir skoler muligheten til å arbeide helhetlig med forebygging av gruppefiendtlighet, fra rasisme til radikalisering og ekstremisme. Utgangspunktet er skolens egne behov.

Nettsiden dembra.no tilbyr gratis undervisningsmaterieell og bakgrunnsstoff til både

skoler og lærerutdanningsinstitusjoner. Høsten 2019 ble nettsidene utvidet med egne tekster og øvelser for lærerutdanningene, samt faglige tekster og undervisningsopplegg til bruk i skolen. Samlet sett gir nettsiden både støtte til lærere i den daglige undervisningen, ressurser for læreres kompetanseutvikling, støtte til undervisning i lærerutdanning og veiledning til skolens ledelse om hvordan skolen kan jobbe helhetlig med demokrati og forebygging av ulike former for gruppefiendtlige holdninger.

Tilskudd til skoleturer

I 2019 ble det opprettet en tilskuddsordning for skoleturer til tidligere konsentrasjonsleirer og minnesteder fra andre verdenskrig, i tilknytning til handlingsplanen mot antisemittisme (2016–2020). Målgruppen er ungdom på 8.–10. trinn og i videregående opplæring. Tilskuddsordningen

Øverst: Claudia Lenz, som innehar professoratet i antisemittisme og gruppebaserte fordommer ved MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn, underviser på Dembra-konferansen i 2019.

FOTO: INGILD FESTERVOLL MELIEN/RAFTOSTIFTELSEN

Nederst til venstre: Dembra-materiale.

FOTO: INGILD FESTERVOLL MELIEN/RAFTOSTIFTELSEN

Nederst til høyre: Elever deltar på HL-senterets undervisningsopplegg.

FOTO: HL-SENTERET

videreføres som et tiltak i denne handlingsplanen. Målet med tilskuddsordningen er å stimulere til at skoleeiere, skoler og foreldregrupper organiserer turer til tidligere konsentrasjonsleirer eller minnesteder for elever på ungdomstrinnet og i videregående opplæring. Tilskuddsordningen gjelder også for turer innenlands. Hovedvekten av det faglige innholdet skal ta for seg relevante tema knyttet til antisemittisme, hat og fordommer, fremmedgjøring og gruppetenking, menneskerettigheter, menneskeverd og demokrati. Tilskuddet skal brukes til å redusere kostnadene for ungdommene som deltar.

For skoleåret 2020/2021 er det satt av 15,5 millioner kroner.

Læringsressurser om holocaust og kurs for lærere

IHRA (International Holocaust Remembrance Alliance) arbeider aktivt faglig og politisk for å fremme forskning, formidling og minnearbeid knyttet til holocaust. IHRAs faggruppe for undervisning har utviklet en omfattende pedagogisk ressurs med anbefalinger for undervisning om holocaust som har munnet ut i veilederen *Recommendations for Teaching and Learning about the Holocaust*. Veilederens primære målgruppe er lærere i ungdoms- og videregående skole. Andre som underviser om tematikken, vil også kunne ha nytte av en slik veileder. At veilederen nå er oversatt til norsk, vil gjøre

den mer tilgjengelig og kan bidra til økt bruk i norsk skole. Hver nasjonale oversettelse av IHRAs veileder vil ha et eget kapittel med henvisninger til egne nasjonale ressurser og undervisningsmateriell. Den norske oversettelsen er utarbeidet i fellesskap av HL-senteret og Falstadsenteret.

HL-senteret og Falstadsenteret har i tillegg utviklet kurs for lærere i ungdoms- og videregående skole om undervisning i holocaust og antisemittisme. Kursene vil bli holdt våren 2021 og skal rette oppmerksomhet på hvordan lærere bedre kan håndtere temaer som holocaust og antisemittisme i lys av fagfornyelsen og nye læreplaner. Kursene skal ta tak i ulike problemstillinger rundt undervisning om holocaust og antisemittisme på bakgrunn av IHRAs anbefalinger om holocaustundervisning.

Mobbing

Arbeidet med å sikre alle barnehagebarn og skoleelever et trygt og godt læringsmiljø er viktig. I 2017 ble det innført nye skolemiljøregler med blant annet en aktivitetsplikt for skolene dersom de har kjennskap til eller mistanke om at en elev ikke har det trygt og godt på skolen. Stortinget har vedtatt egne bestemmelser i barnehageloven om barns rett til et trygt og godt omsorgs- og læringsmiljø. Bestemmelsen trådte i kraft 1. januar 2021.

Tiltak 1: Videreutvikle skoleprosjektet Demokratisk beredskap mot rasisme og antisemittisme (Dembra) **Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet**

Dembra har gjennom mange år vært rettet mot ungdomsskoler og videregående skoler og fra 2020 ble barnetrinnet inkludert i satsingen. Det pågår (2018–2021) også et prosjekt med Dembra for lærerutdannere (Dembra LU). Målet med Dembra LU er å styrke profesjonskompetansen om temaer knyttet til antisemittisme, rasisme, fordommer og diskriminering i lærerutdanningen. Det har blitt utviklet ressurser som skal gi lærerstudentene gode redskaper til å forstå og reflektere rundt diskriminering og gruppefiendtlighet knyttet til utdanningsinstitusjoner rundt om i landet. Regjeringen vil videreutvikle Dembra også i årene som kommer.

Tiltak 2: Tilskudd til skoleturer for ungdom **Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet**

Målet med tilskuddsordningen er å stimulere skoleeiere, skoler og foreldregrupper til å organisere turer til tidligere konsentrasjonsleirer eller minnesteder for elever på ungdomstrinnet og i videregående opplæring. Tilskuddsordningen gjelder også for turer innenlands. Hovedvekten av det faglige innholdet skal ta for seg relevante tema knyttet til antisemittisme, hat og fordommer, fremmedgjøring og gruppetenkning, menneskerettigheter, menneskeverd og demokrati. Målgruppen for tiltaket er ungdom på 8.–10. trinn og i videregående opplæring.

Tiltak 3: Tilskudd til kurs for lærere **Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet**

Våren 2021 skal det avholdes lærerkurs ved Falstadsenteret og HL-senteret på bakgrunn av de nylig oversatte læringsressursene fra IHRA om holocaust.

5 Støtte initiativ som formidler mangfoldet i jødisk liv og historie i Norge

Mange har forenklaede forestillinger om jøder og jødedom. Det er derfor viktig å få fram at det er et mangfold blant jøder, også i her i landet. For å motvirke antisemittisme og negative holdninger til jøder, er det av betydning å synliggjøre bredden i jødisk kultur.

Kunnskap kan bidra til å bryte ned fordommer. Gode informasjonstiltak, som også er lett tilgjengelige på internett, er viktige kilder til kunnskap som når mange. Det samme er felles møteplasser og felles kulturopplevelser. Møteplasser innenfor idretten, frivilligheten og kulturlivet er også et sentralt innsatsområde for å motvirke rasisme og diskriminering i *Handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion (2020–2023)*. For eksempel kan både museer og kulturfestivaler virke som brobyggere mellom ulike grupper i befolkningen, og som arenaer for kultur- og historiefornidling.

Flere institusjoner formidler kunnskap om jødedom, jødisk kultur, liv og historie i Norge. De jødiske museene i Oslo og Trondheim, Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, Stiftelsen Arkivet og Falstadsenteret formidler slik kunnskap til et bredt publikum. Også andre museer har i flere år hatt prosjekter knyttet til formidling av jødisk kultur, blant annet Museene i Sør-Trøndelag, Norsk Folkemuseum og Haugalandmuseet. Vestfoldmuseene har nylig utarbeidet formidlingsopplegget *Det angår også deg* som tar for seg følgene av nazismen under andre verdenskrig og holocausts nedslagsfelt i Vestfold.

Det Mosaiske Trossamfund i Oslo og Det jødiske samfunn i Trondheim spiller også viktige roller i å formidle kunnskap om jødedom og jødisk liv og historie i Norge. Kommunal- og moderniseringsdepartementet har bidratt med økonomisk støtte til Jødisk museum i Trondheim de siste årene slik at de har kunnet nå bredere ut. Det Mosaiske Trossamfund i Oslo startet i 2015 med informasjonstiltak for å øke kunnskap om jøder og jødedom i samfunnet og bidra til å motvirke antisemittisme, med støtte fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Et av informasjonstiltakene er Jødiske veivisere, hvor to unge norske jøder besøker videregående skoler rundt om i landet. Målet med prosjektet er å synliggjøre minoriteten, få fram hvordan det er å vokse opp som minoritet i Norge, vise mangfold blant jøder i Norge, spre kunnskap og bidra til å redusere fordommer. Ordningen med *Jødiske veivisere* vil videreføres.

I tillegg inngår opprettelsen og utviklingen av nettstedet www.jodedommen.no hvor formålet er å formidle kunnskap om jødedommen, bredden i jødisk liv og historie og å ta opp aktuelle temaer. Målgruppen er først og fremst skoleelever på alle trinn, men også allmenheten for øvrig. Synagogebesøk for skoleklasser og barnehager inngår også i informasjonstiltakene til Det Mosaiske Trossamfund.

Jødisk kulturfestival i Trondheim har blitt arrangert i september hvert år siden 2010. Tidspunktet sammenfaller med markeringen av den årlige

Øverst til venstre: Undervisningssituasjon på Falstadsenteret.
FOTO: OLE MARTIN WOLD 2018

Øverst til høyre: Elever studerer HL-senterets utstilling om norske jøders skjebne under andre verdenskrig.
FOTO: HL-SENTERET

Nederst: Mames Babegenush spiller på åpningen av Jødisk kulturfestival 2018.
FOTO: SONDRÉ SØRSDAL

europaisk-jødiske kulturdagen. Festivalen vektlegger å gi deltakerne en opplevelse av mangfold innen jødisk kultur gjennom et variert konsert- og kulturprogram. Forestillinger og andre aktiviteter for barn inngår også i programmet. Festivalen bidrar til å levendegjøre jødisk kultur i Norge, og er på den måten et viktig bidrag i arbeidet mot antisemittisme.

Tiltak 4: Videreføre støtten til Det Mosaiske Trossamfunds informasjonstiltak om jødedom og jøder i Norge, inkludert tiltaket Jødiske veivisere
Ansvarlig: Kommunal- og moderniseringsdepartementet

Regjeringen mener det er viktig å støtte den jødiske minoriteten i deres eget informasjonsarbeid om jødedom og jøder i Norge. Det er et bidrag for å motvirke antisemittisme i det norske samfunnet. Støtten til Det Mosaiske Trossamfunds informasjonstiltak videreføres i handlingsplanperioden.

Tiltak 5: Opprettholde støtten til de jødiske museene i Oslo og Trondheim og til Jødisk kulturfestival i Trondheim
Ansvarlig: Kulturdepartementet

De jødiske museene i Oslo og Trondheim formidler kunnskap om hvordan den jødiske kulturen i Norge har utfoldet seg på ulikt vis, både lokalt og nasjonalt. På den måten løfter museene fram et mangfoldig perspektiv på jødernes kultur og historie her i landet. De jødiske museene har ulike prosjekter og aktiviteter for å motvirke antisemittisme som del av sin kjernevirksomhet. Driftstilskuddet til Jødisk museum Trondheim er firedoblet siden 2015 og driftstilskuddet til Jødisk museum i Oslo er doblet siden 2014. Det er en positiv utvikling for museene. Regjeringen vil opprettholde støtten på dette nivået framover.

Jødisk kulturfestival har fått årlig tilskudd fra Kulturrådet siden 2011, og fikk innvilget et flerårig tilskudd for perioden 2014–2016. Fra 2017 kanaliseres tilskuddet til Jødisk kulturfestival via Jødisk museum i Trondheim. I 2020 utgjorde tilskuddet 430 000 kroner.

De jødiske veiviserne besøker Narvik videregående skole.
FOTO: NORA SAVOSNICK

6 Antisemittisk hatkriminalitet

Hatkriminalitet er straffbare handlinger som helt eller delvis har sin bakgrunn i andres religion eller livssyn, hudfarge, nasjonale eller etniske opprinnelse, seksuelle orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk, funksjonsevne eller andre forhold som støter an mot grupper med et særskilt behov for vern.

Straffeloven §§ 185 og 186 omhandler hatkriminalitet i form av hatefulle ytringer og diskriminering. Andre lovbrudd kan også anses som hatkriminalitet dersom det anses å foreligge et hatmotiv. Straffeloven § 77, bokstav a-i beskriver omstendigheter som skal tas i betraktning i skjerpene retning i forbindelse med straffeutmålingen for alle typer lovbrudd, herunder også lovbrudd som er motivert av hat mot enkeltgrupper, (jf. bokstav i).

Politiets egne tall viser at det i Norge i 2019 ble anmeldt 761 lovbrudd hvor det var registrert et hatmotiv. Dette er en økning på 22 prosent fra året før og på hele 119 prosent fra 2015. Det kan være flere hatmotiv knyttet til det enkelte lovbrudd, og hvert enkelt motiv skal registreres i politiets system. I anmeldelsene som ble registrert som hatkriminalitet i 2019 var hatmotivene fordelt slik: etnisitet 70 prosent, religion 19 prosent, seksuell orientering 16 prosent, nedsatt funksjonsevne fire prosent og antisemittisme to prosent.¹⁰

Det har altså vært en økning i antall anmeldelser av hatkriminalitet de siste årene. Politidirektoratet mener det har sammenheng med økt kunnskap og økt bevissthet, både i befolkningen og internt

i politiet. Det kan heller ikke utelukkes at det er en reell økning i forekomsten av hatkriminalitet. Politiet legger imidlertid til grunn at det er betydelige mørketall. Blant annet viser politiets innbyggerundersøkelse fra 2019 at bare om lag en av fem utsatte anmelder hatkriminalitet.

I april 2018 ble antisemittisme skilt ut som et eget hatmotiv i politiets straffesakssystem, slik at man kan registrere og hente ut statistikk for anmeldelser av hatkriminalitet med antisemittisk motiv. Fra april til utgangen av året 2018 ble det registrert 15 anmeldelser, og i 2019 ble det registrert 19 anmeldelser av hatkriminalitet med antisemittisk motiv.

Politiets innsats, kompetanse og oppmerksomhet mot hatkriminalitet er styrket de senere årene. Politidistriktene har gjennomført kompetansehevede tiltak for å øke kunnskaps- og kompetansenivået ytterligere. Siden 2014 har Oslo politidistrikt hatt en egen gruppe som jobber med saker innen hatkriminalitet. Politidirektoratet utarbeidet i 2018 en veileder for politiets registrering av hatkriminalitet.

Det er et mål for regjeringen at etterforskning av hatkriminalitet får nødvendig prioritet i alle politidistrikter, på linje med annen alvorlig integritetskretnende kriminalitet. Hatkriminalitet har over flere år vært en av sakstypene som pekes ut i Riksadvokatens mål- og prioriteringsskriv, noe som innebærer at de skal gis prioritet for iverksettelse og gjennomføring av etterforskning hos statsadvokatembetene og politidistriktene.¹¹

¹⁰ Summen blir større enn 100 prosent da det i noen saker er registrert flere hatmotiv.

¹¹ Riksadvokatens mål og prioriteringsskriv til politimestrene og statsadvokatembetene (Rundskriv 1/2016, 2017, 2018, 2019 og 2020).

Hærverk i form av steinkasting mot synagogen i Oslo i 2006.
FOTO: LINDA NÆSFELDT/ SAMFOTO

Tiltak 6: Etablere et nasjonalt kompetansemiljø innen hatkriminalitet som skal være til støtte for alle politidistrikter
Ansvarlig: Justis- og beredskapsdepartementet

De siste årene har politiet jobbet målrettet med kompetanseheving innen hatkriminalitet. Samtidig viser anmeldelsesstatistikken at det til dels er store variasjoner i antall anmeldelser av hatkriminalitet mellom de enkelte politidistriktene, uten at dette har en sikker forklaring. Dette fører til at politidistriktene får ulik erfaring med konkrete saker. Det nasjonale kompetansemiljøet vil være et viktig bidrag i å styrke politiets nasjonale arbeid med forebygging og bekjempelse av hatkriminalitet, herunder antisemittisme.

7 Følge med på holdninger i befolkningen

I 2012 presenterte Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret) befolkningsundersøkelsen *Antisemittisme i Norge? Den norske befolkningens holdninger til jøder og andre minoriteter*. På oppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet, i samarbeid med andre berørte departementer, gjennomførte HL-senteret en ny befolkningsundersøkelse som ble lagt fram høsten 2017. Undersøkelsen inneholdt i tillegg en egen studie av etniske og religiøse minoriteters holdninger til hverandre. Rapporten *Holdninger til jøder og muslimer i Norge i 2017. Befolkningsundersøkelse og minoritetsstudie*, viser blant annet at drøyt åtte prosent av befolkningen har utpregede fordommer mot jøder. 64 prosent av jødiske respondenter sier det hender de unngår å vise sin religiøse tilhørighet fordi de er redde for negative holdninger. Ifølge rapporten støtter muslimske innvandrere negative påstander om jøder i større grad enn befolkningen generelt. Samtidig ser et tydelig flertall av jøder og muslimer muligheter for å samarbeide mot fordommer og diskriminering. HL-senteret har fått i oppdrag å gjennomføre en ny undersøkelse for å følge utviklingen over tid. Denne skal slutføres i 2022.

Europeiske undersøkelser viser at hatytringer mot jøder på internett og i sosiale medier har økt de siste årene. HL-senterets undersøkelse fra 2016 av hvordan antisemittisme kommer til uttrykk i et utvalg norske medier, inkludert kommentarfelt og sosiale medier, viser at jødefiendtlige utsagn og ytringer er relativt lite utbredt, men forekommer både i de redigerte og uredigerte mediene. Det som går igjen er at jøder blir sett på som en kollektiv størrelse, og en vanlig form for generalisering er sammenblandingen av jøder

som gruppe og Israel som stat. I kommentarfelt kommer også tradisjonelle konspiratoriske antisemittiske forestillinger til uttrykk. Twittermeldingene skiller seg fra det øvrige materialet i undersøkelsen ved at emneknaggen «jøde» blant annet koples til penger og profitt samt lav arbeidsmoral, uredelighet og latskap.¹²

Institutt for samfunnsforskning (ISF) rapport fra 2019, *Antisemittisme på nett og i sosiale medier i Norge. Kjennetegn, avsendere og motvirkning*, viser til at antisemittisme forekommer i flere og til dels ulike miljøer, både på ytre høyre og ytre venstre fløy i det politiske landskapet, konspirasjonsmiljøer inkludert alternativmiljøene, muslimske miljøer og kristne anti-judaistiske miljøer. Noen av disse grupperingene er godt organiserte, mens andre ytrer seg mer sporadisk på nett og i sosiale medier. Det går fram av rapporten at det er teknisk mulig å identifisere og avdekke antisemittiske ytringer framført på norsk, på nett og i sosiale medier, gjennom for eksempel maskinlæringsprogrammer, men at det reiser spørsmål knyttet til ytringsfriheten og personvernet. I rapporten viser ISF for øvrig til at det som gjøres i dag for å følge med på antisemittisme på internett og i sosiale medier er tilfeldig og usystematisk, og anbefaler blant annet sentrale myndigheter å ha tiltak som sikrer langsiktighet i dette arbeidet.

¹² *Medieanalyse av antisemittisme i dag*. Rapport på oppdrag fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet, Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2016.

Til venstre: Snublesteiner, minnesmerke over jøder som ble deportert under andre verdenskrig.
FOTO: HUMAN-ETISK FORBUND/EMILIE HESSELBERG

Til høyre: Glassrute fra synagogen i Trondheim.
FOTO: GORM KALLESTAD/ NTB

Tiltak 7: Gjennomføre holdningsundersøkelser hvert femte år

Ansvarlig: Kulturdepartementet, i samarbeid med Barne- og familiedepartementet, Kommunal- og moderniseringsdepartementet, Kunnskapsdepartementet og Justis- og beredskapsdepartementet.

Det skal gjennomføres undersøkelser hvert femte år som kartlegger befolkningens holdninger til jøder og andre minoriteter. Undersøkelsene skal legges opp slik at resultatene kan sammenliknes med Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteters undersøkelser fra 2012 og i 2017. Den neste undersøkelsen er påbegynt og skal legges fram i 2022. Når den er ferdig, vil det foreligge sammenlignbar statistikk over en tiårsperiode, om holdninger til jøder i det norske samfunnet.

Det legges opp til samfinansiering av tiltaket mellom berørte departementer.

Tiltak 8: Følge med på antisemittisme på internett (prøveprosjekt)

Ansvarlig: Kommunal- og moderniseringsdepartementet

Negative forestillinger og fordomsfulle holdninger til jøder er seiglivet, også i en norsk kontekst. Antisemittiske ytringer kommer til uttrykk i ulike fora på internett og i sosiale medier.

Kommunal- og moderniseringsdepartementet har gitt tilskudd til et prøveprosjekt i regi av Antirasistisk Senter som skal følge med på (monitorere) antisemittisme på internett og i sosiale medier. Det inkluderer å følge med på miljøer som både er uttalt antisemittiske og også miljøer som i utgangspunktet ikke er det. Antirasistisk Senter har bred kunnskap om miljøer som uttrykker og fremmer antisemittisme og andre former for rasisme og hatefulle ytringer, og om aktiviteten disse miljøene har på internett.

På bakgrunn av dette prøveprosjektet, vil regjeringen vurdere om det er hensiktsmessig med innsats framover som sikrer mer langsiktighet i arbeidet med å følge med på antisemittisme på internett og i sosiale medier, slik ISFs rapport anbefaler.

8 Få mer kunnskap om antisemittisme gjennom forskning

Det er gjort viktig forskning om antisemittisme i Norge, og regjeringen støtter aktuelle forskningsmiljøer på feltet. Det er imidlertid fortsatt behov for kunnskap om hvordan antisemittisme kommer til uttrykk i dag, og om forholdet mellom antisemittiske holdninger og handlinger. I tillegg er det behov for kunnskap om jødernes situasjon i Norge i dag.

Kunnskapsdepartementet gir grunnbevilgning til syv freds- og menneskerettighetsentre i Norge.¹³ Blant disse har særlig Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret), Stiftelsen Arkivet og Falstadsenteret viktige roller i arbeidet mot antisemittisme, gjennom formidling av regional historie knyttet til blant annet jødeforfølgelsen i Norge under annen verdenskrig og sammenhenger mellom fortid og nåtid.

Regjeringen støtter Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret) med en grunnbevilgning fra Kunnskapsdepartementet. Utenriksdepartementet har også en avtale med senteret, og inngikk i januar 2020 en ny treårig avtale. Avtalen dekker målrettede tiltak innenfor HL-senterets internasjonale arbeid og har en økonomisk ramme på til sammen om lag 12 millioner kroner.

Som følge av tiltak i *Handlingsplan mot antisemittisme (2016–2020)* er det startet flere forskningsprosjekter om jødisk liv i Norge, og om antisemittisme

og andre gruppebaserte fordommer i skolen. Resultatene vil foreligge i 2021–2022 og vil gi ny viktig kunnskap og dokumentasjon. Det er viktig at forskningsresultatene når bredt ut.

Tiltak 9: Slutføre forskningsprogrammet om antisemittisme og jødisk liv i Norge i dag **Ansvarlig: Kommunal- og moderniseringsdepartementet**

Kommunal- og moderniseringsdepartementet har tildelt midler til et forskningsprogram om antisemittisme og jødisk liv i Norge i dag. Formålet er å styrke den generelle forskningen om tematikken. Prosjektene ble lyst ut av Norges forskningsråd og hadde søknadsfrist i februar 2017. Forskningsprosjektene er godt i gang og er forventet å være ferdigstilt i 2021–2022.

Tiltak 10: Slutføre doktorgrads-/postdoktorstillinger til forskning om forebygging av gruppebaserte fordommer i skolen **Ansvarlige: Kunnskapsdepartementet og Kommunal- og moderniseringsdepartementet**

Kunnskapsdepartementet og Kommunal- og moderniseringsdepartementet finansierer doktorgrads-/postdoktorstillinger om gruppebaserte fordommer som også omfatter antisemittisme. Formålet er å styrke kompetansen blant lærere og elever, og å bidra til skolens langsiktige holdningsskapende arbeid. Prosjektene ble lyst ut av Norges forskningsråd i 2017 og er forventet å være ferdigstilt i 2021–2022.

¹³ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, Det europeiske Wergelandsenteret, Falstadsenteret, Stiftelsen Arkivet, Raftostiftelsen, Nansen fredssenter og Narviksenteret.

Vakthold utenfor synagogen i Oslo.
FOTO: HÅKON MOSVOLD LARSEN/NTB

9 Nødvendige sikkerhetstiltak rundt jødiske institusjoner

Myndighetene har det overordnede ansvaret for å ivareta sikkerheten til alle borgere i landet, og å sette inn særskilte tiltak for grupper som er spesielt utsatt.

Når terror og vold rammer jødiske mål andre steder i Europa, øker også ofte trusselen mot jødiske institusjoner i Norge. I slike situasjoner vurderer politiet og Politiets sikkerhetstjeneste sikkerheten blant annet rundt synagogene. Sikkerhetstiltak settes inn i samarbeid mellom det aktuelle politidistriktet og Politiets

sikkerhetstjeneste, og i dialog med Det Mosaiske Trossamfund i Oslo og Det jødiske samfunn i Trondheim.

10 Innsats mot antisemittisme utenfor Norge

Regjeringen har siden tiltredelsen i 2013 satt tros- og livssynsfrihet og fremme av tros- og livssynsminoriteters rettigheter høyt på den utenrikspolitiske dagsorden. Arbeidet er en viktig del av regjeringens økte satsing på bekjempelse av religiøs intoleranse. Sammen med partnere i Norge og internasjonalt arbeides det for å bekjempe marginalisering og diskriminering av tros- og livssynsminoriteter. Bevilgningene til Utenriksdepartementets arbeid på dette området er mer enn tidoblet i perioden.

EØS-midlene

Regjeringen har siden 2012 tildelt EØS-midler til tiltak mot antisemittisme, og for å øke kunnskap og flerkulturell forståelse gjennom å bevare jødisk kulturarv i Europa. Innsatsen mot antisemittisme har hatt som hovedfokus å bidra til at jødisk betydning for europeisk kultur og historie ikke viskes ut av hukommelsen. Bevaring og formidling av jødisk kulturarv og historie i Latvia, Litauen, Polen, Portugal, Slovakia, Tsjekkia og Ungarn har vært prioritert. I Slovakia er det innvilget støtte til restaurering og revitalisering av synagogen i Trenčín. I Polen videreføres støtten til jødisk kulturarv, blant annet i samarbeid med Museum for polske jøders historie, POLIN, lokalisert der Warszawa-ghettoen engang lå.¹⁴ EØS-midlene åpner også for å gi støtte til sivilsamfunnet i mottakerlandene og deres arbeid mot antisemittiske ytringer.

¹⁴ Byggingen av ghettoen i Warszawa begynte i april 1940 da Polen ble okkupert av Tyskland. På det meste bodde det mer enn en halv million jøder i ghettoen. Den første massedeportasjonen fra Warszawa-ghettoen begynte sommeren 1942. Da ble om lag 300 000 jøder sendt til tilintetgjørelsesleiren i Treblinka.

Europarådet

Europarådets generalsekretær opprettet en ny stilling som spesialrepresentant for å bekjempe antisemittisme og anti-muslimsk hat og hatkriminalitet i 2020. Spesialrepresentanten Daniel Höltgen skal fra 1. november 2020 arbeide for en mer samordnet europeisk innsats. Blant annet skal kompetansen som er utviklet innenfor rammen av Europarådet og medlemslandenes egne tiltak virke sammen, for å sikre en sterk felles innsats blant annet for å forhindre og forebygge antisemittiske holdninger og handlinger.

Diskriminering på grunnlag av religion eller tro har vært i kjernen av Europarådets mandat siden organisasjonens opprettelse. Ulike deler av Europarådet, inkludert parlamentarikerforsamlingen, menneskerettskommisjonen og Den europeiske kommisjon mot rasisme og intoleranse (ECRI), har gjennom flere år utviklet kompetanse og kunnskap på området. Europarådet har også en lang tradisjon for å understøtte og bidra til å markere minnet etter holocaustofrene og bidra til å opprettholde kunnskap om holocaust.

Den europeiske kommisjonen mot rasisme og intoleranse (ECRI) har det siste året besluttet å gjennomgå og oppdatere sine generelle politiske anbefalinger til medlemslandene om hat mot muslimer og antisemittisme. ECRI omtaler situasjonen når det gjelder rasisme og intoleranse som alarmerende i Europa i sin rapport for 2019. Ultra-nasjonalistiske, antisemittiske og anti-muslimske hatefulle ytringer og vold forkommer i økt omfang i altfor mange europeiske samfunn,

Øverst: Minnesmerke fra angrepet i Halle, Tyskland.
FOTO: EPA/ CLEMENS BILAN

Nederst: Norske elever i Auschwitz-Birkenau.
FOTO: AKTIVE FREDREISER

ifølge ECRI. Det er nylig opprettet en mellomstatlig styringskomité for ikke-diskriminering, mangfold og inkludering (CDADI), som vil bidra til å styrke Europarådets mellomstatlige arbeid på dette området.

Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE)

Norge følger opp OSSEs ministerråds erklæring fra 2014 om å øke innsatsen for å bekjempe antisemittisme, nasjonalt og gjennom internasjonalt engasjement.

OSSEs kontor for menneskerettigheter og demokrati (ODIHR) utarbeider årlig statistikk over hatkriminalitet, inkludert antisemittisk hatkriminalitet. ODIHR samarbeider med myndigheter og sivilsamfunn om bevisstgjøring om og bekjempelse av hatkriminalitet. I samarbeid med blant annet utdanningssektoren vurderer man også hvordan informasjon og kunnskap om holocaust blir formidlet. ODIHR har også framhevet Handlingsplan mot antisemittisme (2016–2020) som et godt eksempel for andre land i innsatsen for å motvirke antisemittisme. Regjeringen vil samarbeide nært med ODIHR i det videre arbeidet.

De forente nasjoner (FN)

Realiseringen av FNs bærekraftsmål er et overordnet grunnlag for utarbeidelsen av alle regjeringens handlingsplaner knyttet til å fremme toleranse og bekjempe diskriminering. Norges arbeid med å fremme tros- og livssynsfrihet er i tråd med det bærende prinsippet i bærekraftsmålene om at «ingen skal utelates». FN er derfor også en viktig partner i dette arbeidet.

FNs spesialrapportør for tros- og livssynsfrihet

FNs spesialrapportør for tros- og livssynsfrihet har en viktig oppgave i å kartlegge religiøs intoleranse og rapportere om medlemslandenes innsats for å bekjempe antisemittisk motivert diskriminering, vold og hatprat.

Spesialrapportøren besøkte Norge i 2019 og fikk en bred orientering om den norske handlingsplanen mot antisemittisme. I sin rapport til FNs generalforsamling samme år oppfordret spesialrapportøren statene til å identifisere, dokumentere og forby, i lov og praksis, antisemittisk hatkriminalitet og styrke myndighetenes kontakt med den jødiske minoriteten. Regjeringen ser det som nyttig å videreføre tett kontakt med FNs spesialrapportør.

International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA)

Det internasjonale nettverket International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA) er nærmere omtalt i handlingsplanens kapittel 2. IHRA er en viktig internasjonal møteplass for utveksling av ideer til forskning om holocaust, erfaringer med utdanning knyttet til undervisning om holocaust og folkemord samt minne-merkinger. Regjeringen vil fortsatt delta og være aktiv bidragsyter i IHRA.

Tiltak 11: Fortsette Norges internasjonale engasjement mot antisemittisme og for å ivareta jødisk kulturarv i Europa Ansvarlig: Utenriksdepartementet

I det videre arbeidet vil Norge samarbeide tett med internasjonale organisasjoner for å bidra til å bekjempe antisemittisme og ivareta jødisk kulturarv.

Porten inn til det jødiske samfunn i Trondheim.
FOTO: GORM KALLESTAD / NTB

11 Evaluere innsatsen mot antisemittisme

Med forrige handlingsplan mot antisemittisme fra 2016–2020 har regjeringen bidratt med elleve tiltak på en rekke ulike områder, for samlet å motvirke antisemittisme i Norge. Mange av tiltakene fra forrige plan videreføres i denne planen, som også inneholder noen nye tiltak. Regjeringen vil nå evaluere den samlede innsatsen mot antisemittisme, som både framgår av forrige handlingsplan og i denne videreførte handlingsplanen. En evaluering vil kunne bidra med ny kunnskap om effekten av ulike tiltak og virkemidler, som igjen kan bidra til videreutvikling av tiltakene mot antisemittisme framover.

Tiltak 12: Evaluere den samlede innsatsen mot antisemittisme

Ansvarlig: Kommunal- og moderniseringsdepartementet

Kommunal- og moderniseringsdepartementet vil lyse ut midler i 2021 til en ekstern evaluering av den samlede innsatsen mot antisemittisme, som framgår av handlingsplanene mot antisemittisme som ble lagt fram i 2016 og 2021. Det er ønskelig å evaluere både avsluttede og pågående tiltak.

Oversikt over andre relevante handlingsplaner og strategier

Regjeringens innsats mot antisemittisme tar utgangspunkt i det øvrige arbeidet mot diskriminering og gruppefiendtlige holdninger, hatefulle ytringer og innsats mot hatkriminalitet, og regjeringens arbeid med å fremme demokrati og likestilling og å sikre tros- og livssynsfrihet. Regjeringen har som mål å se de ulike innsatsene i sammenheng og sørge for gode synergier mellom dem.

I 2020 etablerte regjeringen et statssekretærutvalg som skal koordinere *Handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme*, *Handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion (2020–2023)*, *Handlingsplan mot antisemittisme (2021–2023)*, *Handlingsplan mot diskriminering av og hat mot muslimer (2020–2023)* og innsatsen mot hatefulle ytringer på politisk nivå.

FNs mål for bærekraftig utvikling

FNs medlemsland vedtok i 2015 17 mål for bærekraftig utvikling fram mot 2030. Målene ser miljø, økonomi og sosial utvikling i sammenheng og dekker et bredt spekter av samfunnsområder som helse, utdanning, likestilling, full sysselsetting og varig, inkluderende og bærekraftig økonomisk vekst. Se omtale av bærekraftsmålene på regjeringen.no

Målene utgjør den politiske overbygningen for regjeringens arbeid nasjonalt og internasjonalt og understøtter regjeringens ambisjon om at alle mennesker skal ha muligheter til framgang og utvikling. Realiseringen av FNs bærekraftsmål er et overordnet grunnlag for utarbeidelsen av alle regjeringens handlingsplaner knyttet til å fremme toleranse og bekjempe diskriminering. FN er derfor også en viktig partner i dette arbeidet. Å motvirke ekstremisme, antisemittisme og andre former for rasisme og diskriminering og å jobbe for etnisk og kulturelt mangfold krever bred innsats på flere områder samtidig, slik regjeringen legger opp til på rasisme- og diskrimineringsfeltet.

Handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme

Regjeringens handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme ble lansert i 2014 og revidert i 2020. Handlingsplanen inneholder blant annet tiltak som skal forebygge rekruttering til ekstreme miljøer, blant annet gjennom økt fenomenforståelse, tverrsektorielt samarbeid og dialog.

Handlingsplan mot diskriminering av og hat mot muslimer (2020–2023)

Handlingsplan mot diskriminering av og hat mot muslimer 2020–2023 ble lansert i september 2020. Handlingsplanen inneholder tiltak om dialog og møteplasser, for økt trygghet og sikkerhet, for mer kunnskap og kompetanse, samt innsats utenfor Norge.

Handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion (2020–2023)

Regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion (2020–2023) har en bred tilnærming og tar utgangspunkt i at rasisme og diskriminering rammer mange ulike grupper i det norske samfunnet. Planen inneholder femti tiltak innenfor ni ulike områder.

Strategi mot hatefulle ytringer (2016–2020)

I et demokratisk samfunn er det viktig å hegne om ytringsfriheten. Regjeringen jobber for et samfunn der alle kan delta i den offentlige debatten uten å være redde for hatefulle ytringer. I 2016 lanserte regjeringen Strategi mot hatefulle ytringer. Målsetningen med strategien er å legge til rette for en god offentlig meningsutveksling, og bidra til å forebygge og bekjempe hatefulle ytringer. Strategien inneholder tiltak innenfor forskning, skole og utdanning, arbeidsliv, rettsvesen og mediesektoren. Interessen for Norges arbeid på dette området er stor både nasjonalt og internasjonalt.

Litteraturliste

- Banik, V. (2021). Sionisme. Hentet fra <http://www.hlsenteret.no/kunnskapsbasen/livssyn/religion-og-livssyn/jodedommen/sionisme>
- Brekke, J.P., Beyer, A., Enjolras, B. (2019). Antisemittisme på nett og i sosiale medier i Norge: Kjennetegn, avsendere og motvirkning, Rapport - Institutt for samfunnsforskning, 2019. Hentet fra <http://hdl.handle.net/11250/2589085>
- Bruland, B. (2017). *Holocaust i Norge: Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*. Oslo: Dreyers Forlag
- Dyrendal, A. & Emberland, T. (2019). *Hva er konspirasjonsteorier?* Oslo: Universitetsforlaget
- Døving, C.A & Moe, V. (2014). «Det som er jødisk» – Identiteter, historiebevissthet og erfaringer med antisemittisme: En kvalitativ intervjustudie blant jøder i Norge (HL-senteret mai 2014). Hentet fra <http://www.hlsenteret.no/publikasjoner/Rapport--Det-som-er-jodisk.pdf>
- Enstad, J. D. (2017). *Antisemitic violence in Europe, 2005-2015 Exposure and perpetrators in France, UK, Germany, Sweden, Norway, Denmark and Russia*. Oslo, Norway: Center for Studies of the Holocaust and Religious Minorities
- Eriksen, T. B, Harket, H. & Lorenz, E. (2009). *Jødehat: Antisemittismens historie fra antikken til i dag*. Oslo: Damm
- European Agency for Fundamental Rights. (2018). Experiences and perceptions of antisemitism - Second survey on discrimination and hate crime against Jews in the EU. Hentet fra <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/experiences-and-perceptions-antisemitism-second-survey-discrimination-and-hate>
- European Agency for Fundamental Rights. (2019). Anti-Semitism: Overview of data available in the European Union 2008-2018. Hentet fra <https://fra.europa.eu/en/publication/2019/antisemitism-overview-data-available-european-union-2008-2018>
- European Agency for Fundamental Rights. (2020). Antisemitism: Overview of antisemitic incidents recorded in the European Union 2009-2019. Hentet fra <https://fra.europa.eu/en/publication/2020/antisemitism-overview-2009-2019>
- Fein, H. (red.). (1987). *The Persisting Question. Sociological Perspectives and Social Contexts of Modern Antisemitism*. Berlin: De Gruyter
- Golombek, Levin & Kramer. (2012). Hva sier DMTs medlemmer i Oslo og Trondheim om sin identitet, tradisjoner, antisemittisme og forhold til menigheten? *Hatikva. Organ for De Mosaiske trossamfunn i Norge*, 2012(3)
- HL-senteret (2016). *Medieanalyse av antisemittisme i dag. Rapport på oppdrag fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet*. Hentet fra https://www.hlsenteret.no/aktuelt/publikasjoner/digitale-hefter/mediaanalyse-av-antisemittisme-i-dag_rapport.pdf
- Hoffmann, C., Kopperud, Ø. , & Moe, V. (2012). Antisemittisme i Norge? Den norske befolkningens holdninger til jøder og andre minoriteter. (HL-senteret 2012). Hentet fra http://www.hlsenteret.no/publikasjoner/HL_Rapport_2012_web.pdf
- Hoffmann, C. & Moe, V. (2017). Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2017. Befolkningsundersøkelse og minoritetsstudie. (HL-senteret 2017). Hentet fra http://www.hlsenteret.no/aktuelt/nyheter/2017/hl-rapport_29mai-web-%282%29.pdf
- Hoffman, C & Moe, V. (2020). *The Shifting Boundaries of Prejudice: Antisemitism and Islamophobia in Contemporary Norway*. Oslo: Universitetsforlaget
- Lien, L. (2016). «... Pressen kan kun skrive ondt om jøderne»: *Jøden som kulturell konstruksjon i norsk dags- og vittighetspresse 1905-1925*. (Avhandling for graden ph.d.), Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo, Oslo
- Lorentz, E. (2010). *Jødisk historie, kultur og identitet: Mangfoldet i jødedommen*. (HL-senterets temahefte nr. 9). Oslo: HL-senteret
- Mendelsohn, O. (2019). *Jødenes historie i Norge gjennom 300 år*. Oslo: Press forlag

Midtbøen, A. H., Orupabo, J. & Røthing, Å. (2014). *Beskrivelser av etniske og religiøse minoriteter i læremidler*. (Institutt for samfunnsforskning rapport 2014: 10). Hentet fra <http://www.samfunnsforskning.no/Publikasjoner/Rapporter/2014/2014-010>

Molbæk-Steensig, S (2011, 06.10) Holocaustbenektelse. Hentet fra <http://www.hlsenteret.no/kunnskapsbasen/folkemord/folkemord-under-nazismen/ettertid/holocaustbenektelse>

NOU 1997: 22 (1997). *Inndragning av jødisk eiendom i Norge under den 2. verdenskrig*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste

Simonsen, Kjetil. (2021). Antisemittisme. *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/antisemittisme>

Simonsen, K. (2015). Den moderne antisemittismen. *Store norske leksikon*. Hentet fra https://snl.no/Den_moderne_antisemittismen

Strasak-rapporten. Anmeldt kriminalitet og politiets straffesaksbehandling 2019 (2019). Hentet fra <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/strasak/2019/strasak-2019.pdf>

Svenska komittén mot antisemitism (2021). Hva er antisemitism? Hentet fra <https://skma.se/antisemitism>

Utdanningsetaten i Oslo (2011). Kartlegging av kunnskaper og holdninger på området rasisme og antisemittisme, *undersøkelse blant elever (trinn 8-10) i Osloskolen*. Hentet fra http://2v2ae13etcm31s6bzloe3jz1.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2016/06/Rapport_UDA_7.6.2011.pdf

Utgitt av:
Kommunal- og
moderniseringsdepartementet

Bestilling av publikasjoner:
Departementenes sikkerhets- og
serviceorganisasjon
www.publikasjoner.dep.no
Telefon: 22 24 00 00

Publikasjoner er også tilgjengelige på:
www.regjeringen.no
Publikasjonskode: H-2478
Design og layout: Konsis Grafisk
Trykk: Departementenes sikkerhets- og
serviceorganisasjon
01/2021 – opplag 100